

วัดป่ากับการรักษาสิ่งแวดล้อม

The Forest Monastery and Environment Preservation

ประโชค ชัยสุวรรณ (Prachok Chaisuwan)¹
ผกาเพ็ญ จรุงแสง (Pakapen Charoonseang)²

บทคัดย่อ

บทความนี้ประสงค์ชี้ให้เห็นปัญหาสิ่งแวดล้อมซึ่งเกิดจากการพัฒนาที่ไร้จริยธรรมสิ่งแวดล้อม แล้วเสนอทางออกของปัญหาโดยใช้จริยธรรมวัดป่าเป็นต้นแบบ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมีผลให้โลกพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว แต่การพัฒนาที่ไร้จริยธรรมมักนำมาซึ่งความหายนะของโลกได้เสมอ ปัญหาเหล่านี้นับวันจะสะสมและส่งผลกระทบมากขึ้นถ้ามนุษยชาติความจริงใจในการแก้ปัญหา พระพุทธศาสนาอุบัติมาเพื่อแก้ปัญหาโลก แนวคิดนี้ปรากฏชัดในพุทธประวัติในคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ และในธรรมเนียมการสร้างวัดในป่ารวมทั้งจริยธรรมวัดป่าในปัจจุบัน หลักฐานเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างกลมกลืนระหว่างพระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ทุกภาคส่วนจึงควรตระหนักถึงความจำเป็นในการฟื้นฟูวัดป่าเพื่อสร้างความสมดุลให้แก่มวล ผ่านบทบาทของวัดป่า 2 ประการ คือ 1) เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม การปฏิบัติธรรมช่วยให้คนรู้จักชีวิตสังคมและสิ่งแวดล้อม แล้วปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องเหมาะสม 2) รักษาป่าไม้ ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าจะช่วยรักษาความหลากหลายทางชีวภาพและความสมดุลในระบบนิเวศ

คำสำคัญ: วัดป่า, การรักษาสิ่งแวดล้อม

¹อาจารย์ ดร., สาขาวิชาภาษาไทยสำหรับชาวต่างประเทศ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ถนนร่วมเกล้า มินบุรี กรุงเทพฯ 10510, อีเมล: prachok.cha@kbu.ac.th

²อาจารย์, สาขาวิชาภาษาไทยสำหรับชาวต่างประเทศ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต ถนนร่วมเกล้า มินบุรี กรุงเทพฯ 10510, อีเมล: pakapen20091@hotmail.com

Abstract

The aim of this article is to explain the environmental problem that resulted from development without the environmental moral, then present a solution by using the forest monastery's moral as a role model. Because of the scientific and technological progress, the world has rapidly developed. But the development without the environmental moral is often the cause of disaster. If the man is not sincere to find a solution, the problem could soon accumulate and be extraordinary disaster. Buddhism occurred to solve the world's problems. This is clear in history of the Buddha, in his teachings and in tradition of the forest monastery construction including the present forest monastery's moral. These pieces of evidence have clearly shown the harmonious relationship between Buddhism and environment. Thus, all sectors have to recognize the necessity for revival of the forest monastery for balance of the world through its 2 basic roles; 1) The place of meditation practice. It would make The people realize their own lives, society and environment and then behave appropriately. 2) Saving the forests. The rich forests can save the biodiversity and the ecological balance.

Keywords: The Forest Monastery, Environment Preservation

บทนำ

โลกปัจจุบันเจริญทางวัตถุอย่างรวดเร็ว แต่จริยธรรมสิ่งแวดล้อมของภาพของความเจริญที่เราสัมผัสอยู่ จึงเป็นเสมือนการมองเหรียญเพียงด้านเดียว ขณะที่เหรียญอีกด้านหนึ่งเต็มไปด้วยความหายนะ อันที่จริงความเจริญทางวัตถุเป็นเพียงปรากฏการณ์หนึ่งในวัฏจักรชีวิตของมนุษย์ กล่าวคือมนุษย์แสวงหาความรู้เพื่อสนองความต้องการอย่างไม่สิ้นสุด จนได้ความรู้คือวิทยาศาสตร์ การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในระบบอุตสาหกรรมที่เรียกว่าเทคโนโลยี จำเป็นต้องหาวัตถุดิบหรือทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แร่ธาตุต่าง ๆ น้ำมัน และไม้ เป็นต้น เพื่อนำมาป้อนโรงงาน

อุตสาหกรรมเพื่อผลิตสินค้าอุปโภคบริโภค ของเสียทั้งที่เกิดจากกระบวนการผลิต และที่เกิดจากสิ่งของที่มนุษย์ใช้สอยแล้วทิ้ง รวมทั้งสภาพที่ทรัพยากรธรรมชาติถูกนำมาใช้มากเกินไป ได้อำนาจให้เกิดมลภาวะทางสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ธรรมชาติแวดล้อมเสียความสมดุล ปฏิกริยาลูกโซ่ที่เกิดตามมาคือการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศของโลกอย่างรวดเร็วและรุนแรงมากขึ้น เช่น แก๊สเรือนกระจกเพิ่มมากขึ้น อุณหภูมิของโลกเพิ่มสูงขึ้น ภูเขาน้ำแข็งขั้วโลกละลายเร็วขึ้น และระดับน้ำทะเลเพิ่มสูงขึ้น เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้กลายเป็นภัยพิบัติในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งต่อระบบนิเวศและสรรพชีวิตบนโลก เช่น ความแห้งแล้งที่ยาวนาน พายุที่รุนแรง ฝนตกหนักและยาวนานจนเกิดน้ำท่วมใหญ่และแผ่นดินเลื่อน (slide) แผ่นดินไหวที่รุนแรง การเกิดคลื่นยักษ์ (tsunami) การสูญพันธุ์ของสัตว์บางสายพันธุ์จนเกิดการเปลี่ยนแปลงในห่วงโซ่อาหาร และการเกิดโรคระบาดสายพันธุ์แปลกใหม่ที่ยังไม่มียาป้องกันและรักษาให้หายได้ ภัยพิบัติเหล่านี้นับวันแต่จะเกิดขึ้นถี่และรุนแรงมากขึ้นทั่วโลก วิกฤตสิ่งแวดล้อมดังกล่าวเป็นเสมือนระเบิดเวลาทีรอการปะทุ ปัจจุบันแม้มนุษย์จะเริ่มรู้ถึงสาเหตุแห่งภัยพิบัติเหล่านี้บ้างแล้ว แต่รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกยังตื่นตัวน้อยมาก กล่าวคือยังมุ่งแสวงหาผลประโยชน์จากอุตสาหกรรมทำลายสิ่งแวดล้อมอยู่เหมือนเดิม

พระธรรมปิฎกได้กล่าวไว้ในหนังสือ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (2556: 34-43) เกี่ยวกับผลเสียของการพัฒนาอุตสาหกรรมที่มุ่งเอาแต่ผลประโยชน์มากกว่าจะคำนึงถึงโทษที่จะเกิดตามมาหลายประเด็น แต่ในที่นี้จะสรุปมากว่าเพียง 5 ประเด็นใหญ่ ๆ ดังนี้

1. ปัญหาด้านจิตใจ สังคมที่เจริญแล้วมีปัญหาทางจิตสูงมาก คนทั้งหลายมีจิตใจเร่าร้อน มีความกระวนกระวาย มีความก่อกวนกังวล มีความเครียดสูง มีความเหงาว่าเหว คนมากขึ้นแต่บุคคลโดดเดี่ยวยิ่งขึ้น มีความรู้สึกแปลกแยก เป็นโรคจิตโรคประสาทมากขึ้น ฆ่าตัวตายมากขึ้น จิตใจเปราะบาง ชีวิตไม่มีความหมาย

2. ป่าซึ่งเป็นทรัพยากรสำคัญของโลกหมดไปปีละ 105 ล้านไร่ พื้นที่เพาะปลูกกลายเป็นทะเลทรายปีละ 36 ล้านไร่ พันธุ์สัตว์พันธุ์พืชสูญไปปีละประมาณห้าพันชนิด หรือ 5,000 species เพราะป่าถูกทำลายจึงเกิดอุทกภัยบ่อยและรุนแรงมากขึ้น พร้อมกับที่เกิดภาวะขาดแคลนน้ำบ่อยและรุนแรงมากขึ้นด้วย

3. แก๊สเรือนกระจกซึ่งเกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ถูกปล่อยขึ้นไปในบรรยากาศ ทำลายชั้นโอโซนเกิดเป็นช่องโหว่เร็วเป็น 2 เท่าของที่นักวิทยาศาสตร์ได้ประมาณไว้ ช่องโหว่ของชั้นโอโซนนี้ยังก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพอื่น ๆ ตามมาอีกมาก เช่น โรคภัยไข้เจ็บ และปัญหาการเกษตร อีกปัญหาหนึ่งคือเกิดฝนกรด ตามสถิติเก่าในปี 2529 ฝนกรดทำให้ยุโรปเสียป่าไป 190 ล้านไร่ ซึ่งเป็น 1 ใน 5 ของป่าทั้งหมดในยุโรป นอกจากนี้ ฝนกรดยังทำให้ทะเลสาบตายไร้สิ่งมีชีวิตอาศัย เฉพาะภาคตะวันออกของสหรัฐอเมริกาทะเลสาบตายไป 200 แห่ง ในแคนาดาทะเลสาบตายไป 240 แห่ง และในสวีเดนทะเลสาบตายไป 1,800 แห่ง

4. ขยะกลายเป็นปัญหาลำคัญอีกปัญหาหนึ่งของโลก ในปี 2530 เรือขนขยะชื่อ Mobro ออกจากเกาะ Long Island ในเมืองนิวยอร์ก เล่นหาที่ทิ้งขยะเกือบ 10,000 กิโลเมตรกว่าจะได้ทิ้ง ในปี 2531 เรือชื่อ Pelicano บรรทุกขี้เถ้าพิษ 13 ล้านกิโลกรัม จากเมืองฟิลาเดลเฟีย เล่นหาที่ทิ้งในประเทศต่าง ๆ อยู่ 2 ปี จึงทิ้งได้ และในปีเดียวกัน เรือชื่อ Khian Sea บรรทุกขี้เถ้าพิษ 15,000 ตัน จากเมืองฟิลาเดลเฟีย เช่นกัน เที่ยวเรือร่อนไปในทะเลคาริบเบียน แอฟริกาตะวันตก และแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเวลา 2 ปีจึงได้ทิ้ง

5. สารเคมีรั่วไหลจากโรงงานก็มักเป็นข่าวอยู่บ่อย ๆ เช่นเรือบรรทุกน้ำมัน Exxon Valdez ชนหินโสโครกได้อับปางลงที่อลาสกา ทำให้เกิดความสูญเสียต่อสภาพแวดล้อมเป็นอย่างมาก ในปี 2527 เกิดอุบัติเหตุครั้งใหญ่ที่เมืองโกปาลประเทศอินเดีย มีแก๊สพิษรั่วจากโรงงาน ยูเนียน คาร์ไบด์ (Union Carbide) ที่อเมริกาไปตั้งเป็นโรงงานผลิตยาฆ่าแมลง มีคนตายไป 5,000 คน พิการตาบอดเป็นต้น 200,000 คน และในปี 2529 โรงงานปฏิกรณ์นิวเคลียร์ที่เชอร์โนบีล ใต้ระเบิดขึ้น ทำให้คนต้องอพยพทิ้งถิ่นไป 150,000 คน รัฐประกาศให้บริเวณโดยรอบเป็นที่ประชาชนอาศัยไม่ได้ 10,000 ตารางกิโลเมตร กัมมันตภาพรังสีกระจายไปกับกระแสลมไกลถึง 1,500 กิโลเมตร ประมาณกันว่า คนในยุโรปตะวันตกที่ติดพิษภัยจากกัมมันตภาพรังสีนี้จะเป็นมะเร็งตาย 21,000 คน

จุดประสงค์ของบทความนี้ ผู้เขียนต้องการนำเสนอทางออกของปัญหาดังกล่าว ตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม โดยใช้วัดป่าเป็นต้นแบบในการรักษาสังแวดล้อม ซึ่งรวมทั้งวัตรปฏิบัติของพระป่าอันเป็นจริยธรรมในการรักษาสังแวดล้อมที่ควรค่าแก่การศึกษาและเอาอย่าง ทั้งนี้เพราะหลักฐานที่ปรากฏทั้งใน

พุทธประวัติและคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างกลมกลืนระหว่างพระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม

พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม

เหตุการณ์สำคัญ ๆ ที่บันทึกไว้ในพุทธประวัติบอกให้เราทราบว่า ชีวิตของพระพุทธองค์ ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่เป็นแม่น้ำป่าเขาถ้ำเนาไพรมาโดยตลอด เช่น ทรงประสูติที่อุทยานลุมพินีวัน ได้ต้นสาละ ปัจจุบันคือตำบลรุมมินเด แขวงเปชวาร์ ประเทศเนปาล ทรงตรัสรู้ภายใต้ต้นมหาโพธิ์ ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงแสดงปฐมเทศนาแก่ปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ปัจจุบันเรียกว่า สารนาถ แขวงเมืองพาราณสี แคว้นกาสิ และปรินิพพานใต้ต้นสาละ ณ อุทยานสาละวัน ของเหล่ามัลลกะชัตริย์ เมืองกุสินารา แคว้นมัลลกะ เป็นต้น (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2554: 15, 44-45; โชติ จินตแสง, 2558: 16, 60, 96, 270)

วัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นต้นแบบของการสร้างวัดในเวลาต่อมา ก็ถือกำเนิดขึ้นในป่า หลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ในช่วงแรก พระพุทธองค์กับพระสาวกนิยมจาริกไปพักแรมตามป่า แต่เมื่อเสด็จไปแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าแผ่นดินแคว้นมคธ พระเจ้าพิมพิสารทรงเลื่อมใส แล้วแสดงพระองค์เป็นอุบาสก วันรุ่งขึ้นหลังจากทรงถวายภัตตาหารอันประณีตแด่พระพุทธเจ้าพร้อมหมู่สงฆ์แล้ว ทรงมีพระราชดำริว่า พระราชอุทยานเวพวันสวนไม้ไผ่ สมควรเป็นที่ประกอบกิจของผู้ต้องการที่สงบ จึงทรงหลั่งน้ำทักษิโณทกจากพระเศียรทอดถวายพระราชอุทยานเวพวันแก่พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน พระพุทธองค์ทรงปรารภเหตุนี้ จึงทรงประทานพระพุทธานุญาตให้ภิกษุรับอารามที่ทายกถวายตามปรารถนาได้ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2554: 85-86)

ในประเทศไทย สมัยสุโขทัย ประชาชนศรัทธาในวัดป่ามาก เพราะในศิลาจารึกมักพูดถึงวัดป่าหรืออรัญญิกอยู่บ่อย ๆ เช่นในจารึกสุโขทัย (ศ.1: 2 8-23) กล่าวว่าชาวเมืองสุโขทัยทุกคนขึ้นตั้งแต่เจ้าเมืองลงมาต่างนับถือพระพุทธศาสนา มักถือศีลให้ทานเมื่อเข้าพรรษา และเมื่อออกพรรษาแล้ว ก็มีการจัดพุ่มสิ่งของอันเป็นบริวารกุศลเพื่อทำบุญกุศลที่วัดอรัญญิกนอกเมืองสุโขทัย บรรทัดถัดมาของจารึก

ด้านเดียวกัน (ศ.1: 2: 27-32) กล่าวเพิ่มเติมว่า ด้านทิศตะวันตกของเมืองสุโขทัย มีวัดอรัญญิกอันเป็นที่พำนักของพระสังฆราช ผู้ซึ่งมีปัญญาเหนือกว่าพระเถระทั้งปวง พระภิกษุทุกรูปล้วนมาจากเมืองนครศรีธรรมราช และที่กลางวัดอรัญญิกนี้มีวิหารขนาดใหญ่เป็นที่ประดิษฐานพระอัฐฐารศยีน นอกจากนี้ จารึกด้านที่ 3 (ศ.1: 3: 19-22) ยังกล่าวว่า ในวันแรม 15 ค่ำขึ้น 15 ค่ำ พ่อขุนรามคำแหงทรงแต่งช้างเผือกจุจาศรีทรงขึ้นขี่เสด็จไปนมัสการพระในวัดอรัญญิก

ในสมัยอยุธยา พระภิกษุที่มีบทบาทสำคัญต่อสังคมยังคงพำนักอยู่ในวัดป่า ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และเอกสารอื่นๆ (2559: 181-183) ว่า สมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว พร้อมด้วยพระราชาคณะ 25 รูป ได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนเรศวร และทูลขอพระราชทานบิณฑบาตโทษพระอัยการศึกให้แก่บรรดาแม่ทัพนายกองที่ตามเสด็จไม่ทันในคราวทรงทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา จนสมเด็จพระนเรศวรทรงพอพระทัยและทรงยกโทษให้โดยทรงมอบหมายให้แม่ทัพนายกองเหล่านั้นคุมทัพไปตีเมืองตะนาวศรีและเมืองทวายเป็นการไถ่โทษ

ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม ไม่เพียงแต่จะศึกษาได้จากพุทธประวัติและวัดป่าเท่านั้น แม้แต่ในคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ก็ทรงส่งเสริมให้ภิกษุใช้ชีวิตเรียบง่ายอยู่ใกล้สิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ ซึ่งหลักการนี้ได้กลายเป็นวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบสืบทอดกันมาจวบจนปัจจุบัน หลักฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ปรากฏอยู่ในเอกสารทางพระพุทธศาสนาหลายเล่ม ดังจะยกมาเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

ในหนังสือวินัยมุข เล่ม 1 พุทธสังฆาภิบาลห้ามมิให้ภิกษุกระทำการที่จะก่อผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมไว้หลายสิกขาบท เช่น ในปาจิตติย 92 ฎุตคามวรรคที่ 2 สิกขาบทที่ 1 ห้ามภิกษุพราหมณ์ของเสียคือพืชพันธุ์ต่าง ๆ สิกขาบทที่ 4 ห้ามภิกษุเอาเตียง ตั้ง พูก แก้ว อี ของสงฆ์วางทิ้งไว้กลางแจ้ง ซึ่งสิ่งเหล่านี้ส่วนมากทำมาจากเนื้อไม้ หากผู้ทิ้งเสียหายนก่อนเวลาอันควร ก็ต้องตัดต้นไม้เพิ่มเพื่อทำขึ้นมาใหม่ และในสิกขาบทที่ 10 ห้ามภิกษุนำน้ำที่มีตัวสัตว์โปรดหญ้าหรือดิน ในสัปปาณวรรคที่ 7 สิกขาบทที่ 1 ห้ามภิกษุฆ่าสัตว์เดรัจฉาน สิกขาบทที่ 2 ห้ามดื่มน้ำที่มีตัวสัตว์ ในรัตนวรรคที่ 9 สิกขาบทที่ 4 ห้ามภิกษุทำกล่องเข็มด้วยกระดูก งา หรือ เขาสัตว์ เพราะบางครั้งคนในสังคมต้องฆ่าสัตว์เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งเหล่านี้ ในเสขียวัตรซึ่งเป็นธรรมเนียมที่

ภิกษุพึงปฏิบัติ ในโภชนปฏิสังยุตที่ 2 ลิกขาบทที่ 22 ห้ามไม่ให้ภิกษุฉันภัตตาหาร มุมมามจนเมล็ดข้าวตกร่วงลงในบาตรหรือตามพื้น และลิกขาบทที่ 30 ห้ามไม่ให้ ภิกษุเทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวลงในบริเวณบ้าน ในปิณฑกะที่ 4 ลิกขาบทที่ 2 และ 3 ห้ามไม่ให้ภิกษุถ่ายอุจจาระปัสสาวะหรือป้อนน้ำลายลงบนพีชพันธุ์หรือในน้ำ ยกเว้นเมื่อเป็นไข้ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2552: 130, 133, 138, 169-170, 188-189, 205-207, 210-211)

ในกถาวัตถุหรือเรื่องที่ควรพูด 10 ประการ ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 12 ตอนที่ 292 ชื่อมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน เขตพระนครราชคฤห์ ภิกษุชาวพื้นเมืองจำนวนมาก ออกพรรษา แล้วพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ พระพุทธองค์ตรัสถามภิกษุ เหล่านั้นว่า ในถิ่นนี้มีภิกษุรูปใดบ้างที่ได้รับการยกย่องจากเพื่อนสหธรรมิกว่า เป็นผู้มักน้อย สันโดษ สงัดเจียบ ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ ปรรวากความเพียร สมบูรณ์ด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ และยังกล่าวแต่ถ้อยคำที่พรรณนา ถึงคุณธรรมทั้ง 10 ประการนี้ ภิกษุชาวพื้นเมืองทูลว่า ผู้มีคุณสมบัติเช่นนี้คือ พระ ปุณณมันตานินบุตร ไม่เพียงแต่ประกอบด้วยคุณธรรม 10 ประการนี้เท่านั้น แต่ท่าน ยังแนะนำชักชวนพวกภิกษุเพื่อนพรหมจรรย์ให้อาจหาญร่าเริงอีกด้วย (ม.ม. 12: 292)

ในเรื่องที่ควรพูด 10 ประการนี้ แม้จะไม่พูดถึงสิ่งแวดล้อมโดยตรง แต่การที่ พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ภิกษุใช้ชีวิตในรูปแบบมักน้อย สันโดษ สงัดเจียบ และ ไม่คลุกคลีด้วยหมู่เป็นต้นนั้น ก็เท่ากับทรงส่งเสริมให้ภิกษุใช้ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ มากกว่าอยู่ในชุมชนเมืองที่วุ่นวาย แนวโน้มในเรื่องนี้เห็นได้ชัดในข้อที่ 6 ของ ภิกษุอธิการนิยธรรม ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 23 อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต ตอนที่ 21 พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายจักพอใจอยู่ในเสนาสนะป่าเพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมได้เลย เพียงนั้น” (อภ. สดตค. 23: 21)

ในหนังสือ พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) พูดถึงจุดที่ 13 ซึ่งเป็นองค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส หรือ ข้อปฏิบัติ ประเภทวัตรที่ผู้สมัครใจจะพึงสมาทานประพฤติได้ เพื่อเป็นอุบายขัดเกลากิเลส ช่วย ส่งเสริมความมักน้อยสันโดษ เป็นต้น สะท้อนให้เห็นชีวิตของภิกษุในพระพุทธศาสนา

ได้คิดว่าต้องอยู่คู่กับธรรมชาติอย่างไร โดยเฉพาะในหมวดที่ 3 เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของภิกษุ ข้อที่ 8 มีชื่อว่า อารัญญกัังคะ องค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร อยู่ห่างบ้านคนอย่างน้อย 500 ชั่ววัน คือ 25 เส้น (เทียบกับระบบเมตริกเท่ากับ 1 กิโลเมตร-ผู้เขียน) ข้อที่ 8 มีชื่อว่า รุกขมูลกัังคะ องค์แห่งผู้ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร และข้อที่ 11 มีชื่อว่า ไสสานิกัังคะ องค์แห่งผู้ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร (พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. ข้อที่ 342)

จริยธรรมของการรักษาสังเวดลัอมในพระพุทธศาสนาดังกล่าวมา มิได้เป็นเพียงหลักการที่ปรากฏเฉพาะในเอกสารเท่านั้น แต่ได้กลายเป็นวัตรปฏิบัติในชีวิตประจำวันของภิกษุผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบสืบทอดต่อ ๆ กันมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ดังนั้น วัดป่าจึงเป็นทั้งเขตอภัยทานแก่ป่าไม้นานาพันธุ์รวมทั้งสรรพชีวิตที่อาศัยป่าและเป็นดินแดนแห่งการปฏิบัติธรรมเพื่อสันติภาพ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ทุกคนสามารถเข้าไปสัมผัสได้ในวัดป่าสายปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เช่น วัดหนองป่าพง จังหวัดอุบลราชธานี และวัดป่าบ้านตาด จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น ที่เสนอวัดป่าสายปฏิบัติก็ด้วยเหตุผล 2 ประการ ประการแรก วัดป่าสายปฏิบัติยังคงรักษารูปแบบทางกายภาพเหมือนวัดในครั้งพุทธกาลที่ตั้งอยู่ในป่า เช่น วัดเวฬุวัน (วัดป่าไผ่) และ วัดเชตวัน (วัดสวนเจ้าเชต) เป็นต้น ประการถัดมา พระป่าส่วนใหญ่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด

การที่วัดในพระพุทธศาสนาถือกำเนิดขึ้นในป่าก็เพราะป่าเป็นธรรมชาติที่เงียบสงบ เป็นที่สละปายะของผู้ปฏิบัติธรรม จึงกลายเป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุตั้งแต่ครั้งพุทธกาลจวบจนปัจจุบัน หากอนุโลมตามจุดตั้งข้อที่ 8 ข้างต้น วัดป่าที่แท้จริงต้องตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีป่าไม้ล้อมรอบรัศมี 1 กิโลเมตร หากประเทศไทยมีวัดป่า 100 วัด และแต่ละวัดรักษาผืนป่าไว้ได้วัดละ 4 ตารางกิโลเมตร ดังนั้น วัดป่า 100 วัด ก็สามารถรักษาผืนป่าไว้ได้ถึง 400 ตารางกิโลเมตร แต่เป็นที่น่าเสียดใจว่า ปัจจุบันป่าไม้ที่ล้อมรอบวัดป่าในประเทศไทยจำนวนหลายวัดได้ถูกตัดโค่นเพื่อนำไปใช้ประโยชน์หรือไม่ก็เพื่อใช้ประโยชน์ในที่ดิน วัดป่าหลายวัดจึงกลายเป็นวัดบ้านไป เช่น วัดป่าสาละวัน จังหวัดนครราชสีมา และ วัดป่าสุคโต จังหวัดชัยภูมิ เป็นต้น ถึงแม้ว่าพระสงฆ์ในวัดเหล่านี้จะยังคงธรรมเนียมปฏิบัติแบบสายพระป่าอยู่ แต่วัดป่าได้สูญเสียอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ไปแล้ว คงเป็นวัดป่าแต่เพียงชื่อ ทั้งนี้ คงเป็นเพราะวัดป่ารวมทั้งพระป่าแม้จะได้ชื่อว่ายู่ในป่า แต่ก็ยังเป็นส่วนหนึ่งของสังคม เมื่อเวลา

เปลี่ยน สังคมเปลี่ยน และปัจจัยทางเศรษฐกิจเปลี่ยน วัดป่าจึงต้องเปลี่ยนไปด้วย

บทสรุป

ดังนั้น ถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยทุกภาคส่วน เริ่มตั้งแต่ผู้มีอำนาจสูงสุดในการขับเคลื่อนสังคมคือรัฐบาล จนถึงประชาชนคนทั่วไป ต้องตื่นตัวและตระหนักถึงภัยพิบัติที่เกิดจากการทำลายสิ่งแวดล้อมเช่น การตัดไม้ทำลายป่า การทิ้งขยะและสิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำลำคลอง การใช้ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากพลาสติก การรับขยะพิษมาทิ้งในประเทศตน และการปล่อยแก๊สเรือนกระจกทั้งจากโรงงานอุตสาหกรรม จากยานยนต์บนท้องถนน และจากครัวเรือน เป็นต้น โดยรัฐบาลต้องมีความจริงจังและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการแก้ปัญหา ประกาศนโยบายและกำหนดมาตรการให้ชัดเจนในการลงโทษผู้มีพฤติกรรมทำลายสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันก็พร้อมที่จะสนับสนุนทุกภาคส่วนที่มีส่วนรักษาสังแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดป่า สมควรอย่างยิ่งที่จะได้รับการส่งเสริมฟื้นฟูให้เป็นวัดที่มีป่าสมบูรณ์และมีจำนวนวัดมากขึ้น เพราะวัดป่าเพียงวัดเดียวสามารถทำหน้าที่ได้ถึง 2 ประการในเวลาเดียวกัน คือ

1. วัดป่าทำหน้าที่เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม

มนุษย์ทุกคนทุกชนชาติศาสนาสามารถเข้าไปศึกษาปฏิบัติธรรมในวัดป่าได้ ดังที่ปฏิบัติกันอยู่ในหลายวัดปัจจุบัน การปฏิบัติธรรมจะช่วยให้คนรู้จักความจริงของชีวิตตน รู้จักชีวิตคนอื่นคือสังคม และรู้จักโลกคือสังขารชาติแวดล้อม แล้วปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสมกับชีวิตตน กับสังคม และกับสิ่งแวดล้อม เป็นการอบรมจิตใจคนให้มีสติสัมปชัญญะในทุกพฤติกรรมและตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตด้วยเหตุผลมากกว่าอารมณ์ความรู้สึก สร้างคนให้เป็นคนดีมีความสุข เป็นการพัฒนาทางจิตโดยตรง

2. วัดป่าทำหน้าที่รักษาป่าไม้

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญยิ่งของโลก ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าจะช่วยรักษาความชุ่มชื้น ช่วยให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล และช่วยรักษาหน้าดินไม่ให้พังทลาย เป็นการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ก่อให้เกิดความสมดุลในระบบนิเวศ การรักษาป่าจึงเป็นการพัฒนาทางกายภาพโดยตรง ดังนั้นคงไม่ผิดถ้าจะกล่าวว่าวัดป่าเป็นสถานที่ที่สร้างความสมดุลให้แก่สรรพชีวิตและแก่โลกอย่างแท้จริง

การที่รัฐบาลและภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมช่วยกันส่งเสริมฟื้นฟูวัดป่าและจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับรัฐบาลให้เกิดการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ก็เท่ากับการแก้ปัญหาที่สมบูรณ์ทั้งในด้านร่างกายและด้านจิตใจ ครอบคลุมทั้งในส่วนบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นเสมือนยิงปืนด้วยลูกกระสุนนัดเดียวแต่ได้นกถึงสองตัว ทั้งนี้เพราะแนวทางที่ชัดเจนของวัดป่าคือการพัฒนาจิตวิญญาณและการรักษาพื้นที่สีเขียว สร้างความสมดุลแก่ระบบนิเวศ ซึ่งจะช่วยป้องกันไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศที่รวดเร็วและรุนแรงจนเกินคาดการณ์อันจะกระทบต่อระบบการผลิตการเกษตรได้ นอกจากนี้การฟื้นฟูวัดป่าให้มีพื้นที่ป่าสมบูรณ์ยังเป็นการสร้างความมั่นคงให้ทรัพยากรธรรมชาติและช่วยยกระดับคุณภาพสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกัน ซึ่งสอดคล้องกับประเด็นการพัฒนาของรัฐบาล ในข้อที่ 6 และข้อที่ 12 คือ “การปรับระบบการผลิตการเกษตรให้สอดคล้องกับพันธกรณีในด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและศักยภาพของพื้นที่” และ “การสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและยกระดับคุณภาพสิ่งแวดล้อม” (www.nesdb.go.th)

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร, สำนักหอสมุดแห่งชาติ. (2547). **ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหง**. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ.
- โชติ จินตแสง. (2558). **พุทธประวัติอมตะ**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มัชฌิมนิกาย
- มูลปณณาสก เล่มที่ 12. (2547). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, อังคุตตรนิกาย
- สัตตกนิบาต เล่มที่ 23. (2547). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก. (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. (พิมพ์ครั้งที่ 13). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลบอลคิมทอง.
- พระธรรมปิฎก. (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. (พิมพ์ครั้งที่ 12). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

**พระราชพงศาวดาร กรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราช
พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ, คำให้การชาวกรุงเก่า,
คำให้การขุนหลวงหาวัด. (2559). นนทบุรี: ศรีปัญญา.**

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, กรมพระยา. (2554). **พุทธประวัติ
เล่ม 1.** (พิมพ์ครั้งที่ 55) กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า, กรมพระยา. (2552). **วินัยมูข เล่ม 1.**
(พิมพ์ครั้งที่ 40) กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สำนักนายกรัฐมนตรี. (ม.ป.ป.). **สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ ฉบับที่ สิบสอง พ.ศ. 2560-2564** สืบค้นเมื่อ 12 มกราคม
2561, จาก <http://www.nesdb.go.th>

